

Osmanlı Devleti'nde Suç ve Ceza: Hatt-ı Hümâyunlara Göre İstanbul'a Gönderilen Uzuvar (18. ve 19. Yüzyıl)

Uysal Dıvrak*

Giriş

Hatt-ı Hümâyûn; genellikle padişahların kendi el yazılarına verilen bir tanımlama ve padişahların beyaz kâğıt üzerine yazılan emir/istekleri olarak kullanılmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin katalog tasniflerinden biri olan Hatt-ı Hümâyûn katalogu belgeleri, Âmedî Kalemî'nde bulunan evraklardandır. Bu tasnif katalogu; Sultan I.Mahmut'dan başlayarak Sultan II.Mahmut döneminin sonuna kadar olan 112 senelik dönemi içermektedir. Bu belgelerin çoğu, Sultan III. Selim ve II.Mahmut zamanlarına aittir. Sınırlı sayıda Sultan I.Mahmut'dan önceye ve II.Mahmut döneminden sonrasına ait belgeler de bu tasnifler içerisinde bulunmaktadır¹.

Osmanlı belgelerinde takrir, telhis ve arz olarak adlandırılan belgeler üzerine de hatt-ı hümâyûnlar yazılırdı. Alt derecede bulunan yetkililerin takrir ve benzeri yazılarının padişaha bildirilmesi her zaman ayrı bir telhisle de yapılmayabilirdi. Sadrazam, konuyu çoğu kez ayrı bir kâğıt üzerine özetlemektedir. Sadrazam bazen de defterdar ve seraskerin takrirleri, taşrada bulunan bir vali, nâzır veya başka bir görevliden gelen şukka, kâime yahut tahriratın üzerine belgenin cinsini ve kime ait olduğunu yazarak, belgedeki olayın geçmişini de kısaca özetleyerek dönemin padişahına sunardı. Bu belgelerde padişahın konuyla ilgili kararını veya görüşünü bildiren hatt-ı hümâyûn, takrir-kâime-şukka üzerinde bulunurdu². Bu çalışma Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hatt-ı Hümâyûn Katalogu'nda bulunan ve XVIII. Yüzyıl-XIX. Yüzyıl dönemi merkeze gönderilen telhis, şukka, arz, takrir, kâime ve mektup gibi belgeler incelenerek hazırlandı.

* Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tunceli/TÜRKİYE
uysaldıvrak@gmail.com ORCID: 0000-0003-3750-8396

1 T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul 2010, s. 421-422.

2 Mübahat S. Kütükoğlu, "Hatt-ı Hümâyûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 16, s. 486-487.

Kuruluşundan Tanzimat'a kadar İslam hukuku kuralları, fıkıh kitaplarındaki şekliyle uygulanmıştır. Fatih döneminin âlimlerinden olan Molla Hüsrev, Feramurz b. Ali'nin *ed-Dürer*, Kanuni dönemi hukukçularından İbrahim Halebi'nin *Mültekâ'l-Ebhur fi'l-Fürû'i'l-Hanefiyye* isimli kitapları XIX. yüzyılın ortalarına kadar kadıların, müftülerin ve hukuk okuyan öğrencilerin kullandığı yarı resmi kanun külliyatı özelliği taşımaktadır³. Osmanlı Devleti'nde uygulanan hukuk sistemi içerisinde ceza hukukunun ayrı bir önemi vardır. Ceza hukukuna verilen önem sayesinde devletin kuruluş devrinden itibaren dirlik ve düzenin sağlanması, taşradaki yönetim sistemi, ordu teşkilatı ve vergi toplama işlerini sorunsuz bir şekilde düzenlenmeye çalışmıştır⁴. Osmanlı Devleti'nde uygulanan hukuk sisteminde esas itibarıyla İslam hukukunun uygulandığı görülmektedir. İslam hukuku devletin başında bulunan kişiye ta'zîr⁵ suç ve bunun cezaları hakkında geniş yetkiler vermektedir. Bu geniş yetkiler Osmanlı padişahları tarafından imparatorluğun tüm topraklarında hukuk kuralları koymak şeklinde kullanılması, fıkıh kitaplarında bulunan cezaî maddelerin yanı sıra bir takım yeni kaideleri ortaya çıkarmıştır. Temelini padişahın gücünden alan bu kurallar, farklı alanlarda ki düzenlemelerle birlikte zaman içerisinde “örfi hukuk” ismiyle tanımlanmıştır. Tanımlanan örfi hukuk, örf ve gelenek hukuku anlamında kullanılmayıp devlet tarafından konulan hukuk/kanun anlamındadır⁶. Türk devlet geleneğinde kesin bir otoriteye sahip bulunan padişahın, ölüm cezası verme yetkisinin olduğu genel kabullerden birisidir. Ortaçağ, İslam öncesi Türk ve İslamiyet'i kabul etmiş olan Türk devletlerinde mutlak yönetici olan hükümdarın ölüm cezası verme hakkı olduğu görülür⁷. Osmanlı padişahları İslam'ın da etkisiyle ve merkezîyetçi devlet anlayışının bir gereği olarak, devletin güç ve devamlılığı ve halkın huzur ve güvenini sağlamaya büyük önem vermişlerdir. Ölüm cezası verme yetkisi İslam hukukunun da tanıdığı bir esastır. İslam hukukçuları ölüm cezası verme yetkisinin kaynağının örfi hukuktan geldiğini vurgulamışlardır. Bu yetkiyi “*siyaset*” adı altında tanıyarak hükümdarın yarattığı bu fiili durumu, İslam hukuku

3 M.Âkif Aydın, “Kanunâmeler ve Osmanlı Hukuku'nun İşleyişindeki Yeri”, *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 2004, S. XXIV, s. 40.

4 Yunus Koç, Murat Tuğluca, “Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Yargılama ve Toplumsal Yapı”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 2, 2006 (Güz), s. 7.

5 “*Ta'zîr: Had ve kıyas cezası dışında kalan, yani naslarla belirlenmemiş olup takdir ve tayini kanun koruyucuya bırakılmış bulunan cezalardır*”, Ali Bardakoğlu, “Fıkıh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 7, s. 473.

6 M. Akif Aydın, “Osmanlı Ceza Hukuku”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 7, s. 478.

7 Metin And, “XVI. Yüzyılda Osmanlılarda Cezalar”, *Hayat Tarih Mecmuası*, C 1, S. 3, İstanbul 1969, s. 29.

adına tescil ve tasdik etmişlerdir⁸. Bununla beraber hükümdar, “*salb⁹ ve siyaset*” prensib olarak kendi otoritesini temsil eden beylere ait olduğundan, idam ve uzuv kesilmesi gibi siyaset cezaları söz konusu olduğu zaman kadının hükmü her yerde mutlak surette sancak beyi veya onun subaşı tarafından yerine getirilirdi¹⁰.

Ceza Olarak Uzuvar Alma

Osmanlı Devleti, gerçekleştirdiği muharebe, fetih ve eşkıya takibi gibi durumlarda mücadele ettikleri kimselerin çeşitli uzuvlarını (kelle, dil, kulak) istemektedirler. Görevli kimseler bu gibi durumlarda öldürdükleri veyahut yaraladıkları insanların uzuvlarını ivedilikle merkeze göndermekte bunu da şer'î ve örfî kanuna uygun olarak gerçekleştirdiklerini bildirmektedirler. Osmanlılar birçok farklı nedenden dolayı ülkelerinde yaşayan insanları ölümle cezalandırmışlardır¹¹. Ölümle cezalandırılanların idam hükmünü İstanbul dışındaki sancak ve kazalara ulaştırmakla görevli olan kişiler beraberlerinde cellât götürmekte idi. Bunun mümkün olmadığı durumlarda gittikleri yerlerde bulunan kadı veya beylerbeyinden cellât isterlerdi. Sabıkalı hırsızlar ve adi suçlular şehrin belirlenmiş yerlerinde veya suç işledikleri mekânda, bazen de soydukları ev veya dükkânın kapısı önünde ibret için asılırlardı¹².

Osmanlı Devleti, meydan savaşı esnasında, eşkıya takibinde ve kale ve şehir fetihlerinde de uzuv alma yoluna gitmektedirler. Bunun dışında da yerelde kadı tarafından verilen uzuv kesme cezalarına da rastlanmaktadır. Merkezi otoriteyi tesis ve kanuna göre hareket etmek için bu uzuvlar İstanbul'a gönderilmekte olup suçluların cezalandırılmış olduğu bildirilmektedir.

8 İsmail Katğı, “Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl (Hukuki Maiyeti, Sebepleri, Usulü, İnfazı ve Sonuçları)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 6, S. 24, Kış 2003, s. 181-182.

9 Asmak, darağacına çekmek ve çarımha germek.

10 Halil İnalçık, “Adaletnameler”, *Belgeler*, Türk Tarih Kurumu, C 2, S. 3-4, Ankara 1965, s. 49.

11 “İslam ceza hukukuna göre: a- Veliyülemrin meşru emirlerine, tevcihlerine, İslâm hükümetinin kamu raHATı için çıkardığı kanun ve nizamlara aykırı cürümler, b- Muhik olan veliyülemrin aleyhinde çalışarak onun şeref ve şanını kırarak ve bu şekilde halkın raHATsız olmasına yol açacak cürümler, c- Resmi makamlara geçeğe aykırı ihbar ve gammazlıkta bulunmalar çeşitli ta'zir cezalarından sonra uslanmazlar ise, d- Memurluk niifuzunu kötüye kullanan ve yargıç tarafından çeşitli ihtarlara rağmen bu hallere devam edenler, e- Kamunun selameti aleyhine çalışanlar (casuslar gibi), f- Halkın malını çalanlar, etrafta zulüm yapanlar (Eşkıyalar gibi), g- Gayri meşru nikahlardan, mukarenelerden münbaıs cürümlerde ... eğer şer'î fülde cebir bulunursa, bu hareketi ... yapanlar, h- Kalpazanlık, devlet evrakında sahtekarlık cürmünü işleyenler, siyaseten katledilebilirler”, Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınlarından No. 180, Ankara 1963, s. 52-53.

12 Mehmet İpşirli, “Cellât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 7, s. 271.

Muharebede Alınan Uzuvar

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren sürekli gaza ve fetihlerde bulunduğu bilinmektedir. Bu nedenle devletin en önemli kuvveti de askeri varlığıdır. Birçok cephede aynı zamanda savaşlar yaptığı da göz ardı edilemez. Yapılan bu muharebeleri kazanması durumunda da ganimet aldığı belgelere yansımaktadır. Yine bu muharebelerde düşmanın çeşitli uzuvlarının da alınarak İstanbul'a gönderildiği görülür. Nuri tarihinde:

“Ve Eyalet askerinin muharebe-ü mukateleye teşvik ü iğralarına sebebi külli olmak için ze'amet ü tumarlarına ilhâk bil külliye men'olunmayup, sefere memuriyetleri evkatda muharebe vü muhasaralarda içlerinde şeca'at ve yararlılık zahiri ü nümayan olup, dil ve kelle getürenlere istidad istihkaklarına göre bin akçadan altı bin akçaya ve dahi ziyadeye varınca yedlerine terakki emri verilip ve verilen emir mikdarı terakkiye müstahikk olmağla, ol misüllülere yedlerine verilen emr-i ali mikdarı ilhaka müsaade olunup, kanun-ı kadim üzre icmallüsü ve müşterekeine ilhak oluna” ifadelerinde muharebede uzuv alınması gerektiği açıkça görülmektedir¹³.

Düşman ile H. 11.01.1237/ M. 8 Ekim 1821 tarihinde yapılan bir savaşta üç binden fazla kelle alındığı ifade edilerek bunların gönderilmesinin zor olacağından sadece iki yüz yirmi kelle, yirmi çift kulak ve bayrakların gönderildiği belirtilmektedir¹⁴. Yete Köyü civarında H.29.10.1237/ M.19 Temmuz 1822'de Hristiyanlar ile yapılan bir muharebede de otuz bir dil, yüz kırk kelle, on beş çift kulak yollanmaktadır¹⁵. Sakız Adasında H.06.08.1237/28 Nisan 1822'de yapılan muharebede alınan kelle ve kulaklar fazla olduğundan dolayı sadece elebaşlarının ki gönderildiği belirtilmektedir¹⁶. Mora'nın fethi için Eğriboz ve Atina'da yapılan savaşta da öldürülenlerin kelle ve kulakların irsal edildiği de belgelere yansımaktadır¹⁷. Padişah tarafından, Salina ve Lomdirek üzerine gönderilen kuvvetler, elli kelle, iki yüz esir ve hayli hayvan ganimet ele geçirerek alınan kelleler İstanbul'a gönderilmişlerdir¹⁸. Ruslara yapılan hücumda bin yüz kadar Rus askerinin öldürüldüğü ve bir miktar kelle ve kulak alınarak İstanbul'a

13 Seydi Vakkas Toprak, *Nuri Tarihi (Metin-İnceleme)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Danışman Prof. Dr. Mehmet Ali Beyhan, İstanbul 2011, s. 310.

14 BOA, HAT, 866-3876.

15 BOA, HAT, 511-25082.

16 BOA, HAT, 494-24277.

17 BOA, HAT, 1558-46.

18 BOA, HAT, 1061-43587.

gönderildiği görülmüştür¹⁹. Bayburt civarında Rus ordusu ile yapılan harpte de alınan birkaç kelle ve kulağın gönderildiği belgelerde kayıt edilmiştir²⁰.

Eşkîya Takibinde Alınan Uzuvarlar

Eşkîya²¹, Arapça “şaki” kelimesinin çoğulu olarak Türkçe'ye girmiş ve “*bahtsız, fenâ hareketli, haylaz, habis, haydut ve yol kesen*” anlamlarında kullanılmıştır²². İslam hukuk kitaplarında “*yol kesen*” anlamına gelen “*hurabe*” ve “*kat'ı tarik*” kelimeleri de kullanılmaktadır²³. Osmanlı şeyhülislamların verdiği fetvalarda eşkıyalık yapanların öncelikle had cezaları ile cezalandırılması, suçun özellikleri ya da ispat şartlarında olan eksikler varsa cezalandırma yetkisinin kadıların takdirine bırakılması gerekliliği özellikle belirtilmiştir²⁴. Bu suçu işleyenlerin de en ağır cezaya çarptırıldığı görülmektedir. Osmanlı Şeyhülislâmı Ebussuud Efendi'nin eşkıyalık yapanlara verilecek cezaları içeren fetvaları olayı daha iyi anlatır²⁵. XIX. Yüzyılın ilk çeyreğinde Malatya ve Elbistan arasındaki Akçadağ civarında Köse Paşazade Veli adlı isyancı Pehlivan Paşa tarafından bertaraf edilerek cesedi

19 BOA, HAT, 1049-43266.

20 BOA, HAT, 1026-42763.

21 “*Mal zaft etmek ve gasp etmek, öç almak, suikasta bulunmak yahut memleketin dahili emniyetin, bozmak için mesken, çiftlik, ağıl, köy, değirmen gibi mahalleri basarak veya yakarak yahut tahrip ederek veya adam öldürerek veya yollarda ve kırlarda soygunculuk yaparak veya adam kaldırarak ve bu fiillerden dolayı mevkuf veya mahpus iken firar ederek silahlı dolaşmak suretiyle emniyet ve asayişî münferiden veya toplu olarak tehdit ihlal etmektir*”, Mumcu, *Siyaseten Katl*, 133.

22 Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara 1978. s. 284, Muallim Naci, *Lugat-ı Naci*, s. 77, Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 781.

23 Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve IstılaHAT'ı Fikhiyye Kamusu*, C III, İstanbul, s. 288

24 Esra Yakut, “Osmanlı Hukukunda Bir Suç Olarak Eşkîyalık ve Cezalandırılması”, *Kebikeç*, S. 33, 2002, s. 22.

25 “*Mesele: Bir livâda “sûhte” nâmına ba'zı har'amiler olup, ba'zı Müslümanların oğulların çekip alıp gidip, evliyâsı varıp talep ettiklerinde vermeyip ve ba'zının akçaların alıp oğulların verip ve ba'zı Müslümanların gasben koyunların alıp, ba'zı Müslümanları dahi tutup kollarından asıp darb-i şedid ve sikence edip, nice akçaların alıp, mâbeynlerinde taksim eyleyip, zulm ü te'addileri hadden müteçâviz olsa mezburlara ne lazım olur?*
*El-Cevap: Mezburlar iki karye ve iki mısır mâbeynlerinde olmayıp, misra mesîre-i seferce ba'îd mağarada müctemi' olan, kuvvet ve şeket sahipleri kvâm olup yola çıkup Müslümanlardan malların alıp, mâbeynlerinde her birine onar dirhem-i şer'i düştiyse, elleri ve ayakları sağ olanların, sağ elleri ve sol ayakları kat' olunur. Eğer yola çıkup adam katl ettiler ise imam onları hadden katl eder. Verese-i maktûlün afvına i'tibar olunmaz. Eğer hem nisab miktarı mal alıp hem katl-i nefis eylediler ise, muhtardır, dilerse sağ ellerin ve sol ayakların katl edip ba'dehuu salb eder (asar), yâ ibtidâ katl eder. Dilerse, salb böğrünü süngü ile şakkeder (yarar). Ba'del-had, aldıkları mal bâki ise ashâbına verilir, zâyi' oldıysa tazmin olunmaz. Eğer yola çıkmayıp gasbla mal aldılar ise, tazmin olunup ta'zir-i şedid (siddetli tazir) ve habs-i medid (uzun süreli hapis) olunurlar”, M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1972, s. 151 (Fetva No: 735).*

memleketi Divriğ'e kellesi de İstanbul'a gönderilmiştir²⁶. Boynu Eğri Haseki nam adlı serkeşin idamı da ibretlikdir. Eğri boynu mecazi olarak düzeltilmek istenirken kopmuştur²⁷.

Kandiye muhafızı Şerif Paşa'nın gönderdiği tahriratta eşkiyadan alınan kellelerin hepsinin gönderilmesi zor olduğundan dolayı iki yüz elli kelle ve iki yüz elli kulak gönderildiği görülmüştür²⁸. Derbend Ağası Rapo Mehmed eşkiyayı bertaraf ederek yedi baş ve altı diriyi merkeze göndermişti²⁹. Ahyolu taraflarında dağlı eşkiyası ile yapılan çatışmada kesilen dil ve kellelerin gönderildiği anlaşılmıştır³⁰. Sincanlı Kazası'nda eşkiyadan Hırkaloğlu Mahmud'un kesilen başı ve İzladı Kazası'nda öldürtülen eşkiyadan beş kesik baş geldiği bilinir³¹. Sinnab adlı meşhur eşkiya ve arkadaşlarının Hakkı Paşa tarafından yakalanarak başlarının kesildiği ve bunların kellelerinin Bab-ı Hümayunda teşhir olunmak için gönderildiği kayıtlarda vardır³². Kızıl Abdi adlı başka bir eşkiyanın kellesini de Eğridir Voyvodası alarak merkeze ilemiştir. Yergöğü Muhafızı İsmail Hakkı Paşa tarafından gönderilen şukkada, Eflâk'tan firar eden eşkiyanın Pişin Köyü'nde öldürüldüğü, alınan kelle

26 Salih Erol, *Pehlivan İbrahim Paşa Vakayı'-Namesi (Baba Paşa Tarihi)*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman Yard. Doç. Dr. Sedat Bingöl, Haziran 2007, s. 50-51.

27 *"Etrafları orduya mühimmat ve tedarikat ve asker celbi derken, o havalide Boynu Eğri Haseki nam bir kimse türeyüp, birkaç kazayı zabt edip, devletin emrine serkeşlik edip, boyun eğmeyüp, kazalarının hissesine isabet iden tekalifata yüzünü çevirüp, mübaşirlerden yüz döndürür, eli boş gönderir idi. Hasan Paşa Hazretleri, nizam-ı âlem ve sairlerine ibret olsun elçi muhib sadık yar garı ve sergi mülkü Seyyid Alo Paşayı tenhaca getirüp, Eğri Boyunlu Hasekinin serkeşliğini ifade idüp, "Var oğlum şunun boynunu doğrultuwer, bunu görenler devlete boyun eğsinler" deyü emr eyledi. Lakin Eğriboyunlu Hasekinin leşgeri çok idi ve yeri sarıp idi. Alo Paşa hazretleri, tedarikat-ı kaviye görüp, askerinin yararlarını seçüp, hemen bir gece ordusundan kalkıp, serdefter-i guzzat olan Baba-ı Alemler beraber alup, Eğri Boyun Hasekinin kazasına geldiler ve kalasını muhasara edüp, ölene kalana bakmayüp, dilaverane hücum edüp, konağına girüp, Hasekiyi ele geçirüp, "Boynunu doğrultam" derken, çürük eğri ağaç gibi kırılıp, kellesi gövdesinden ayrılıp, başı bir tarafa cesedi bir tarafa düştü. Hemen asker üzerine üleşti. Sair askerleri Hasekinin "boynunu doğrultayım" derken kırılığına şahıd. Askerinin ekseri firar idüp, Balkanı aştı, çoğunun yüreği yaştı. Kâim u kabilesinin ateş hasretle çiğeri pişdi. Gözlerinden yaş yerine kan taşı. Alo Paşa Hazretleri, Hasekinin başını alup, ileri müjdeciler salıp orduyu hümayuna gelüp, Hasan Paşa Hazretlerinin huzuruna girüp "Efendim daima düşmanımız böyle olsun" dedi. Hasan Paşa Hazretleri dahi "Allah barek dimeli, ber- hurdar ol Yüzün ağ olsun, devlete güzel hizmet eyledin" deyü hizmeti maktule geçip, bir tuğ dahi ihsan olunup, üç tuğla yüfte-i vala-ı vezaretle bekam ve nail-i feyz-i meram olup, tekrar kırk giyüp, çavuşlar alkış edüp", Salih Erol, *Pehlivan İbrahim Paşa Vakayı'-Namesi*, s. 97-98.*

28 BOA, HAT, 916-39960.

29 BOA, HAT, 512-25084.

30 BOA, HAT, 48-2315.

31 BOA, HAT, 258-1839.

32 BOA, HAT, 197-9840.

ve kulakların gönderildiği görülür³³. Eğriboz Muhafızı Ömer Paşa, Kızılhisar'a hücum eden eşkiya ile ettiği savaşta aldığı kelle, kulak ve bandıraları gönderdiğini bildirmiştir³⁴.

Kale ve Şehir Fetihlerinde Alınan Uzuvarlar

Şehir ve kalelerin fethinde uygulanan taktiklerden birisi *yağma* ilamıdır. Gayrimüslimlerin elindeki bir şehrin kumandanına İslam hukukuna göre, üç defa “*teslim ol, şehir kapısını aç*” uyarısı verilir. Bu ihtardan sonra saldırı başlar. Savaşla alınan şehir “*yağma*” ya tabi tutulur. Şehirde bulunan halk İslâmî güvence olan mal ve can emniyetini reddettiğinde, halk esir olarak alınıp malları ise yağma edilirdi. Fethedilen şehirde bulunan halkın geleceğini, fethi gerçekleştiren kumandan tayin etmektedir³⁵. Ortaçağ İslam devletlerinde hükümdarlar, ülke içinde ve dışında otorite ve güçlerini göstermek için mektup ve fermanlar göndererek kazandıkları zaferleri bildirmektedirler. Çoğunlukla sefâret heyetleri aracılığıyla ganimet olarak alınmış hediyelerle birlikte savaşta öldürülenlerin başları ve alınan esirler ile gönderilen bu mektuplar dostları olan devletler için bir müjde olarak karşılanmakta, düşman devletlere karşı ise büyük bir tehdit unsuru olarak gözdağı verilmektedir³⁶.

Mora'nın fethi için Eğriboz ve Atina'da yapılan savaşta Mora Valisi Mehmed Paşa, öldürülenlerin kelle ve kulaklarını gönderdiğini belirtir³⁷. Anapa seraskeri Elhaç Hüseyin Paşa kaleye saldıran Rus askerinin geri püskürtüldüğünü ve yüz kelle, yüz kulak gönderdiğini bizzat beyan eder³⁸. Fokşan Kasabasının feth edildiği ve buradaki düşmanların alınan kelle ve kulaklarının gönderildiği görülmüştür³⁹. Vidin Seraskeri Ahmed Paşa'dan sadrazama gelen tahriratta da Poraca palangasının zabt edilmesi ve alınan kellelerin gönderildiği bildirilmiştir⁴⁰. İsmail Kalesi muharebesinin kazanıldığını ve esir, kelle ve kulak getiren iki kişinin

33 BOA, HAT, 1157-45903.

34 BOA, HAT, 1061-43589.

35 Halil İnalçık- Bülent Arı, “Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalçık'ın Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi-Türk Şehir Tarihi*, C 3, S. 6, 2005, s. 31.32.

36 Hasan Aksoy, “Fetihname”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 12, s. 470.

37 BOA, HAT, 1558-46.

38 BOA, HAT, 1392-55537.

39 BOA, HAT, 1157-45919.

40 BOA, HAT, 1001-42013.

de taltif edilmesi istenmektedir⁴¹. Yanya'nın zabtı üzerine de kelle, kulak ve bayrakların alındığı ve İstanbul'a gönderildiği kayıtlıdır⁴². Ada-i Kebir Muhafızı Ömer Paşa'nın Fethülislam Kalesi'nde olan Rus askerine hücum ederek galip geldiği ve alınan kelle ve kulakları göndermektedir⁴³.

Kesilen Uzuvarın Nakli

İstanbul dışında gerçekleşen ve çeşitli nedenlerle kesilen uzuların (kelle, dil, kulak) tatarlar⁴⁴, başçukadarlar⁴⁵ vasıtasıyla merkeze gönderildiği görüldü. Kesilen kellelerin içi bal ile doldurulmuş kıl torbalar içinde İstanbul'a gönderildiği bilinmektedir. Kesilen uzvun İstanbul'a gönderilmesinin iki temel sebebi vardır. Bunlardan ilki katlin gerçekleşip gerçekleşmediği anlaşılmış olur, bu da Moğol geleneğidir. İkincisi ise suçlunun cezasını bulduğunu topluma ilan etmek için kesik başı saray kapısı önünde teşhir etmektir⁴⁶.

Hat tasniflerinde İstanbul'a gönderilen uzuların sayısı oldukça fazladır. Örneğin eşkiyadan alınan iki yüz elli kelle ve iki yüz çift kulak,⁴⁷ düşmandan alınan kelleler üç binden fazla ise de gönderilmesi güç olacağından iki yüz kelle ve bayrakların gönderilmesi,⁴⁸ muharebede alınan eşya ve ganimet ve esir oldukça fazla olup ve elebaşlarından bir yük kelle Dersaadet'e yollanması⁴⁹ gibi oldukça fazla belgede tesadüf edilen bilgiler vardır. Bunların içi bal dolu kıl torbalarda nakledilmesi oldukça güçtür. Bu kadar bal bulmanın oldukça külfetli olacağı aşikârdır. Bu nedenle de kelleler yüzüldüğü ve tuzlanarak gönderildiği kayıtlarda geçmektedir⁵⁰.

41 BOA, HAT, 1006-42208.

42 BOA, HAT, 1007-42296.

43 BOA, HAT, 1012-42467.

44 BOA, HAT, 1558-46, 1031-42869, 910-39841, “*derkar olmaktan naşi tatarlarımız ağası Mahmud Ağa kulları vasıtıyla iki yüz elli çift kulak*”.

45 BOA, HAT, 295-17537, “*Esna-i muharebede alınan kelle ve dil ve şapka ve kulak ve şertenpeneleri baş çukadar ile der-i devlet-i alilerine gönderip*”.

46 Mumcu, *Siyaseten Katl*, s. 122-123.

47 BOA, HAT, 916-39960.

48 BOA, HAT, 866-38576.

49 BOA, HAT, 494-24277.

50 “*Seri devletini almaya me'mur olan celladlar gelüp muhasara eylediler. Andan Rüstem-i Alem'in kethüdarları gelüp, Selim Paşa'nın eleğini öpüp “Ejendim hal-ı âlem böyledir, bir abdestini al” diyüp abdest verüp, iki rekât namaz kıldurup, bade hu kemend takıp göçürdüler, ecel şerbetini içirdiler, kellesinin derisini yüzüp, tuzlayup bir kutuya koydular, der akab tahriratları yazulup bir tatarı verüp, devlet-i aliyeye irsal eylediler. Cesedini dahi tathir edüp, namazını kılup defni eylediler*”, Salih Erol, *Pehlivan İbrahim Paşa Vakayî'-Namesi*, s. 272-273.

Sadece elebaşları ve komutanlar yani merkez için önemli olan kimseler için bu uygulamaları yapmaları kuvvetle muhtemeldir.

Belgelerde tesadüf edilemese de bu uzuvların at, katır ve deve gibi yük hayvanları vasıtasıyla İstanbul'a ulaştırılmış olması gerekir. Çünkü devletin en uzak noktalarında vuku bulan olaylarda alınan bu uzuvların başka türlü nakliyesi düşünülemez.

İstanbul'a Gelen Uzuvarlara Yapılan İşlemler

İstanbul'a gönderilen uzuvların teşhir emri çıktıktan sonra:

“Üst derece devlet adamlarının başları, gümüş bir tepsi içinde Orta Kapının yanındaki mermer sütunun yanında, orta derecede rütbelilerin kafaları tahta bir tepsi içinde Dış Kapının (Bab-ı Hümayun) önünde, daha küçük rütbelilerin kafaları ise aynı kapıda fakat yerde” teşhir edilirdi. Zaman zaman Bab-ı Hümayun'un önu günlerce yüzlerce kafa ile dolardı. XVIII. Yüzyıl sonu XIX. Yüzyılda kafaların Edirnekapı'da teşhir edildiği” görülmektedir⁵¹.

Tesadüf edilen bir belgede, meşhur eşkıya Sinnab ve arkadaşlarının bertaraf edilerek kesik başının Bab-ı Hümayun'da teşhir edildiği ve Rumeli valisi Hakkı Paşa'nın da başarısından dolayı ödüllendirildiği anlaşılmıştır⁵². Halka karşı fesatlık yapan Malkara ayanının kesilen başının İstanbul'da sergilendiği de görüldü⁵³. Kesik başlar genelde üç günlük süre için teşhir edilirdi. Teşhirden kesik kafanın önüne birde etiket konarak suçlunun hangi gerektirici sebeplerle kat olunduğu özet halinde yazılırdı⁵⁴.

Kesik kelle, kulak ve dil gibi uzuvların teşhiri sonrasında ne yapıldığı konusunda tafsilatlı bilgiye sahip olunamadı. Yalnız bir belgede muharebe esnasında alınan kelle, dil, şabka ve kulakların denize atılacağı, üzerlerindeki eşyanın tersane zindanına ve silahların da cephaneye gönderileceği belirtilmektedir⁵⁵. İdam emri verilen yeniçeri ise asesbaşı tarafından Baba Cafer Zindanı'na götürürler. Katli fermandan sonra yatısı namazından sonra cellâd boğar ve bir kayığa koyup

51 Mumcu, *Siyaseten Katl*, s. 124.

52 BOA, HAT, 197-9840.

53 BOA, HAT, 1007-42296.

54 Mumcu, *Siyaseten Katl*, s. 124.

55 BOA, HAT, 295-17537.

Kurşunlu Mahzen'in önünde boğazına bir taş bağlayarak denize atarlardı⁵⁶. Bu bir gelenek idi. Cellatlar tarafından “*ıdam edilen kimselerin mücevherleri dışındaki eşyaları genellikle cellâtlara ait olurdu. Bu tür eşya biriktirilerek yılda bir iki defa pazara götürülür, “cellât mezadı” adıyla topluca satışa çıkarılır, bedeli cellâtlar arasında paylaşılırdı. Cellât mezadında bazen çok değerli şeyler bulunur, fakat uğursuzluk getireceği inancıyla alıcısı az olduğundan bunlar değerinin altında satıldığı*” görülmektedir⁵⁷. Muhtemelen bu uzuvlar ya denize atılarak ya da devlet tarafından belirli bir yere gömülerek ortadan kaldırılmaktadır. Sokak hayvanlarının bunları kaçırmaması da kuvvetle muhtemeldir. Fakat arşivde böyle bir bilgiye tesadüf edilemedi.

Uzuvlar Neden İstanbul’a Gönderilmektedir?

Ceza olarak kesilen uzuvların İstanbul’a gönderilmesinin en önemli nedeni ölen-öldürülenlerin tespit ve teşhir meselesidir⁵⁸. Bir diğer neden ise padişah veya sadrazamlardan çeşitli hediyeler almak içindir. H.27.05.1225/M.30 Haziran 1810 tarihinde düşman ile üç gün süren harpte birçok kelle alınmıştır. Kelle ve dil getirenlere de Sultan II. Mahmud: “*Manzurum olmuştur defterdar mevâcib akçesiyle uğraşur havale akçesi nakde tahvil inkâm var ise tanzim olunup çelenk dahi amade olmakla deyü muhtaçdır ana dahi deft ve ihtimam oluna*” diyerek yüklü bahşış verilmesini emretmektedir⁵⁹. Askerleri harbe teşvik etmek, onları cesaretlendirmek ve gösterdikleri yararlılıkları ödüksüz kalmayacağını bildirmek içinde kelle getirenlere bahşış verilmiştir⁶⁰. H. 21.10.1215/M. 7 Mart 1801 tarihli belgede “*muharebe vechile kelle ve dil getirene ellîşer guruş bahş olunacakdur deyü*” ilan edildikten sonra Fethülislam Kalesi'nin feth edildiği Belgrad Muhafızı Mustafa Paşa tarafından bildirilmiştir⁶¹. H. 29.12.1226/M.14 Ocak 1812 tarihli belgede: “*Kelle ve kulak ve şapkaların deryaya ilka olunacağı ve baş çukadarım ve yanlarında olanlara iktizasına göre hal’atül-libas ve çelenkler virilüb atıye ile dahi taltif olunacağı malum-u hümayunları buyruldukda emr-i ferman*” olduğu görüldü ve padişah da kendi el yazısıyla “*takrir mucibince tanzim ve münasibi vechile taltif oluna*” diyerek başçukadar ve refiklerinin ödüllendirileceğini ayrıca belirtilmektedir⁶². Savaş esnasında düşman askerinden dil ve kelle getirenlere

56 Abdülkadir Özcan, *Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi*, Eren Yayınları, İstanbul 1994, s. 48.

57 İpşirli, “Cellât”, s. 271.

58 BOA, HAT, 197-9840.

59 BOA, HAT, 978-41553.

60 BOA, HAT, 866-38576.

61 BOA, HAT, 42-2151.

62 BOA, HAT, 295-17537.

verilen terakki hakkında ki kanunname maddesi de açıklığa kavuşturulmak istenerek hak kaybının olmaması istenmiştir⁶³.

Kelle ve dil getirenlere sadrazamlar kendi cebinden atıyye⁶⁴ verebiliyordu. H.29.12.1204/ M.9. Eylül 1790 tarihli belgede “*orduy-u hümayunda sadr-ı azam sabık kullarının bazı kelle ve dil getirenlere kendi cebinden atıyye verip mal-ı miri değildir onların nazurları vardır*” diyerek ödüllendirildikleri görülür⁶⁵. H.29.12.1224/M.4 Şubat 1810'da İsmail Kalesi muharebesinin kazanılması üzerine, esir, kelle, kulak getiren iki kişinin taltif edilmesine karar verilmiştir⁶⁶. Yanya'nın zabtı üzerine kelle, kulak ve bayrakların gönderildiği ve “*Malkara Ayanı Kara Ahmed Ağa sa-i bilfesad olduğundan tertib cezasıyla ser maktu'uları ırsal kalındığım*” belirtilerek bunları getirenlere pişğah verilmesi istenmektedir⁶⁷.

Sonuç

Osmanlı Devleti yaklaşık altı yüz yıl ve oldukça geniş coğrafyada hüküm sürmüş bir imparatorluktu. Bünyesinde değişik milletleri barındırmış ve bunların bir arada yaşamasına zemin oluşturmuştur. Hüküm sürdüğü bu dönemde gerek şerî gerekse örfî hukuk kurallarını işleterek adaleti tesis etmeye çalışmışlardır. On sekizinci yüzyılda eşraf ve ayarın yerel güçler olarak sahneye çıkmalarıyla birlikte bir bakıma merkezîyetçiliğini kaybetmiş bir Osmanlı İmparatorluğu ortaya çıkmıştı. Osmanlılar bu dönemde Avrupalıların üstünlüğünü kabullenerek batıyı taklit etme yoluna gittiler. On dokuzuncu yüzyıl Osmanlıların batıya bağımlılığının daha da artmasına neden oldu. Mevcut gücünü kaybetmeye başlamasından dolayı içerisinde de hoşnutsuzluk ve isyanlar çıkmaya, değişik bölgelerde yol kesme, adam öldürme, köy basma gibi adli-siyasi suçlar çok sık görülmeye başlanmıştır. Padişahlarda örf-i ve şer-i kanunların kendilerine verdiği yetkilerle bunları güç kullanarak ortadan kaldırma yöntemini seçmişlerdir. Bunu yaparken diğerlerinin bu gibi olaylara tevessül etmemesi için de İstanbul'da veya suçun işlendiği mahalde cezayı tatbik yoluna gitmiştir. Suçluların uzuvları da halkın görebileceği şekilde teşhir edilmiştir.

Siyasetname yazar âlimler Osmanlı Devleti'nin merkez teşkilatında bulunan, devleti idare eden padişah ve vezirleri İslamî hukuk kurallarına uymaları konusunda

63 BOA, HAT, 1481-8.

64 Hediye, bahşiş, ihsan.

65 BOA, HAT, 147-6204.

66 BOA, HAT, 1006-42208.

67 BOA, HAT, 1007-42296.

uyarmışlardır. Taşra teşkilatlarında halka yapılan zulümleri ve haksızlıklar da yerli âlimler tarafından veyahut bizzat halkın şikâyeti üzerine merkez haberdar olmuş ve emirnameler göndererek idarecileri görevlerinde su istimale meydan vermemelerini istemişlerdir. Adaletname adını taşıyan bu belgeler, devletin temsilcisi olan görevlilerin, halka karşı bu gücü kötüye kullanmaları ve kanuna aykırı tutumlarını olağanüstü tedbirlerle yasaklayan beyanname tarzında padişah hükmüdür⁶⁸. Yine âdaletname hükümlerinde teyit, teşvik ve tehdit kısmı özellikle uzun ve şiddetli bedenî (siyaset) cezaları ihtiva eder. “*Mansıbımız alınmağla konulmayub eşedd-i ‘azâb ile siyaset olunursuz*”, “*Kadılar dibekte döğülüüp helâk olup ve beylerbeyiler subaşları ve ümena ve ‘ummâl ve sayir zabûlerdir, salb ve siyaset olunmak mukarrererdir*” gibi cümlelerle suçlular da malların müsaderesi, asılma, küreğe konma gibi şiddetli cezalarla tehdit olunmaktadır⁶⁹.

Osmanlı Padişahının ülkesinde merkezi otoriteyi sağlamak için çok çeşitli önlemler aldığı görülmüştür. Bu çalışma, suç ve ceza kapsamında padişahın rolünü ortaya koymaktadır. Cezalar bizzat mahallinde ifa edilmekte ve olayın gerçekleştiği dönemin şartlarına uygun olarak Padişah’a bildirilmiştir. Konu üç ana başlık halinde; muharebede, eşkiya takibinde, kale ve şehir fetihlerinde alınan uzuvlar olarak sınırlı tutuldu. Uzuv kelimesi ile alınan kelle, kulak ve dil belirtildi. Bir insanın dil ve kulağı olmadan yaşayabileceği bunun aşığılama ve bir uyarı vermek maksadıyla yapıldığı kuvvetle muhtemeldir. Kelle almak ise daha ağır suçlarda verilen bir ceza çeşidi idi.

Taşrada ki Osmanlı idarecilerinin, yaptıkları hizmetler karşılığında (kelle, dil ve kulak alma), bahşiş, terakki, taltif ve çelenk gibi değişik isimler altında ödüllendirildiği görülmüştür. Özellikle bunları getiren tatarlar, başçukadarlar gerek sadrazam ve gerekse padişah tarafından bahşiş ile ödüllendirilmekte ve bunun da bir gelir kaynağı olduğu anlaşılmıştır.

68 Halil İnalçık, “Adaletnameler”, *Belgeler*, Türk Tarih Kurumu, C 2, S. 3-4, Ankara 1965, s. 49.

69 İnalçık, “Adaletname”, s. 88.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Hatt-ı Hümayun Tasnifi

511-25082, 494-24277, 1061-43587, 1049-43266, 1026-42763, 916-39960, 512-25084, 48-2315, 258-1839, 1558-46, 1392-55537, 1157-45919, 1001-42013, 1006-42208, 1007-42296, 1012-42467, 1031-42869, 910-39841, 295-17537, 197-9840, 295-17537, 978-41553, 866-38576, 42-2151, 1481-8, 147-6204.

Araştırma Eserleri

And, Metin, "XVI. Yüzyılda Osmanlılarda Cezalar", *Hayat Tarih Mecmuası*, C 1, S 3, İstanbul 1969.

Aydın, M. Akif, "Osmanlı Ceza Hukuku", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 7, s. 478-482.

Aydın, M. Akif, "Kanunâmeler ve Osmanlı Hukuku'nun İşleyişindeki Yeri", *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 2004, S. XXIV, s. 37-46.

Aksoy, Hasan, "Fetihnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 12, s. 470-472.

Bardakoğlu, Ali, "Fıkıh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 7, s. 470-478.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul 2010.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmîyye ve İstılahatı Fıkıhyıye Kamusu*, C III, İstanbul.

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara 1978.

Düzdağ, M. Ertuğrul, *Şeyhülislâm Ebusuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1972.

Erol, Salih, *Pehlivan İbrahim Paşa Vakayı'-Namesi (Baba Paşa Tarihi)*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman Yard. Doç.Dr. Sedat Bingöl, Haziran 2007

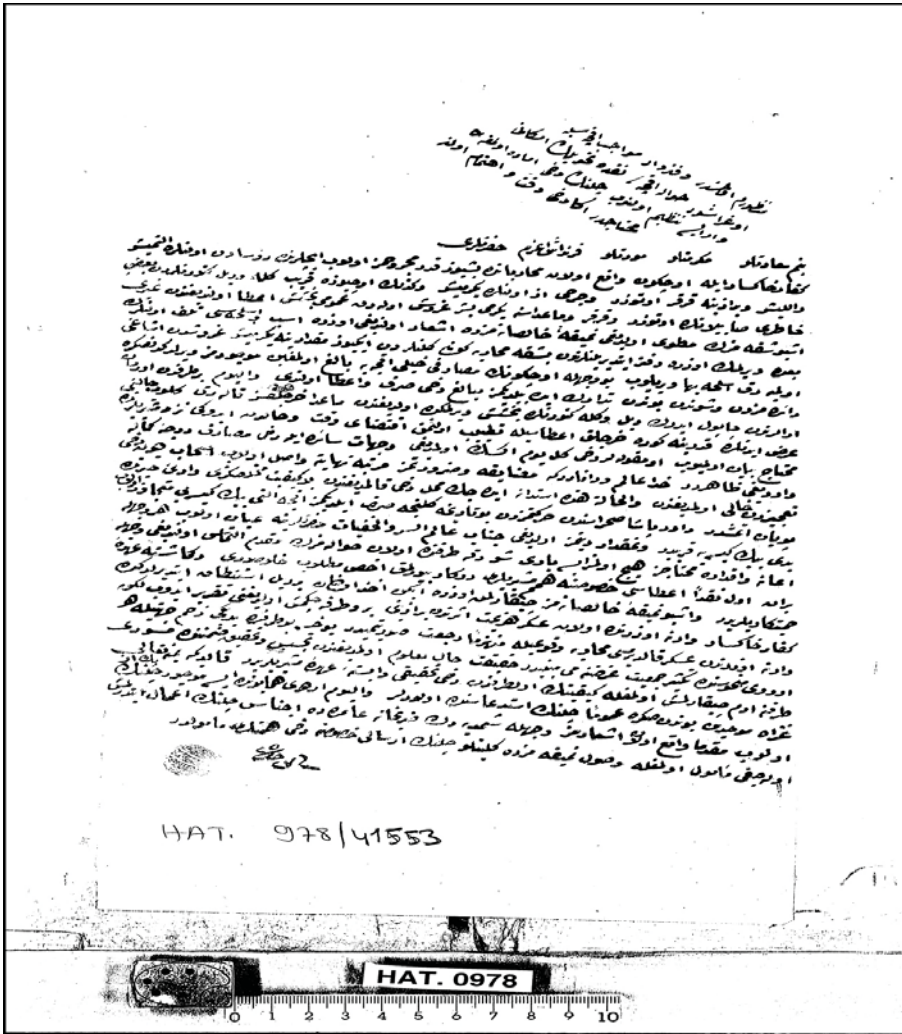
İnalcık, Halil, "Adaletnameler", *Belgeler*, Türk Tarih Kurumu, C 2, S. 3-4, Ankara 1965, s. 49-93.

İnalcık, Halil - Arı, Bülent, "Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık'ın Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi-Türk Şehir Tarihi*, C 3, S. 6, 2005, s. 25-56.

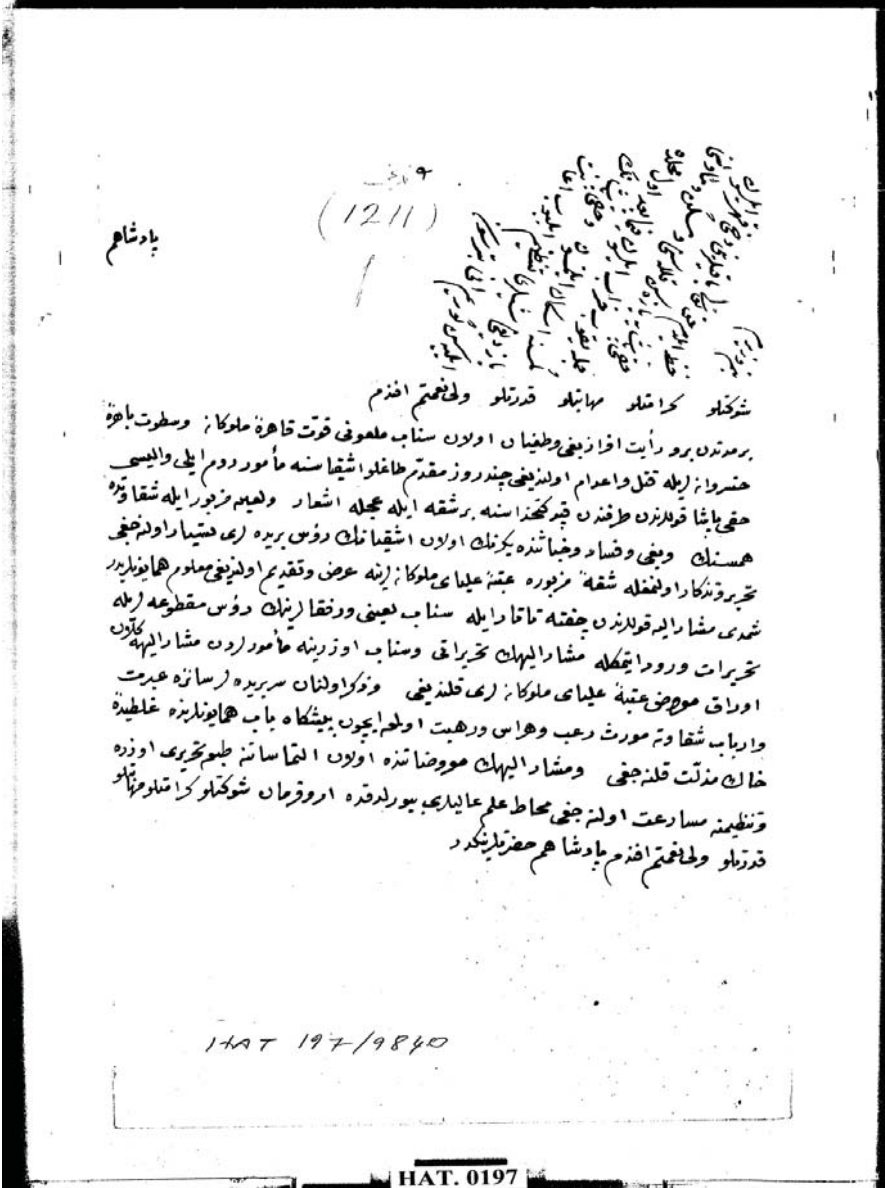
- İpşirli, Mehmet, “Cellât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 7, s. 270-271.
- Katgı, İsmail, “Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl (Hukuki Maiyeti, Sebepleri, Usulü, İnfazı ve Sonuçları)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 6, S. 24, Kış 2003, s. 180-211.
- Koç, Yunus, Tuğluca, Murat, “Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Yargılama ve Toplumsal Yapı”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 2, 2006 (Güz), s. 7-24.
- Kütükoğlu, Mübahat S. , “Hatt-ı Hümayûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 16, s. 485-488.
- Mumcu, Ahmet, *Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınlarından No.180, Ankara 1963.
- Naci, Muallim, *Lügat-ı Naci*, İstanbul 1308.
- Toprak, Seydi Vakkas, *Nuri Tarihi (Metin-İnceleme)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Danışman Prof. Dr. Mehmet Ali Beyhan, İstanbul 2011,
- Özcan, Abdülkadir, *Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi*, Eren Yayınları, İstanbul 1994.
- Sami, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017.
- Yakut, Esra, “Osmanlı Hukukunda Bir Suç Olarak Eşkıyalık ve Cezalandırılması”, *Kebikeç*, S. 33, 2002, s. 21-34.

Ekler

Ek 1: Düşman İle Yapılan Harpte Kelle ve Dil Getirenlere Hayli Bahşiş Verilmesi

Ek 2: Meşhur Eşkiya Sinnab ve Arkadaşlarının Alınan Kellelerinin Bab-ı Hümayunda Teşhir Edilmesi

Ek 3: Yete Köyü Hıristiyanlarından Alınan Uzuvarlar

و اینم معتمدان اقدم
اقصدت که ای عیالیه تخریب کفایتی چه ازنده بده قریب است اولوق کاه و در سر قریک اولور ازنده اولوق
دووز قریکله خاوره حقیقت قولور و سکن بلنبره اخلاقی نافع و عیالیه سیکاری ماکار لریز ایشای
مخالف قریک و البته تفریح کفایتی اولور و در اولور برودت لی و متقارن ایلی و برقاره جولان
عصیان لری کاه و در سر جمعا اولور و در سر سوله اولور و اعیانله کیدار کاه و در وقت اولور و بنده قریکله اولور
کاه اولور و جمعی بوز ایلیه قار و عیالیه اولور امداد و قطع ایلیله کیفیت اولور کاه اولور امداد
ایکجه عیالیه اولور و ایلیه اولور امداد اولور امداد اولور امداد اولور امداد اولور امداد اولور امداد
امروز قریک معتمدان اولور و اولور اولور اولور اولور اولور اولور اولور اولور اولور اولور اولور اولور

اقدم
احدا اولور و ایلی برمود سقاری و رایره و برار عیالیه و جات اولور
اولور و ایلی برمود سقاری و رایره و برار عیالیه و جات اولور
طوبه اولور احدا اولور و ایلی برمود سقاری و رایره و برار عیالیه و جات اولور

HAT. 511/25082

Ek 4: Yanya'nın Zabtu Üzerine Alınan Uzuvların ve Malkara Ayanının Kesik Başının İrsali

